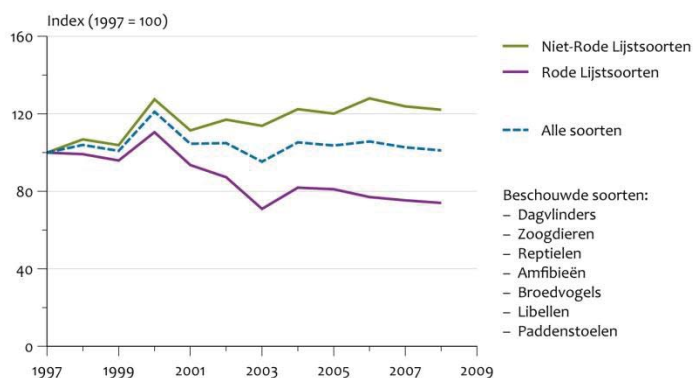
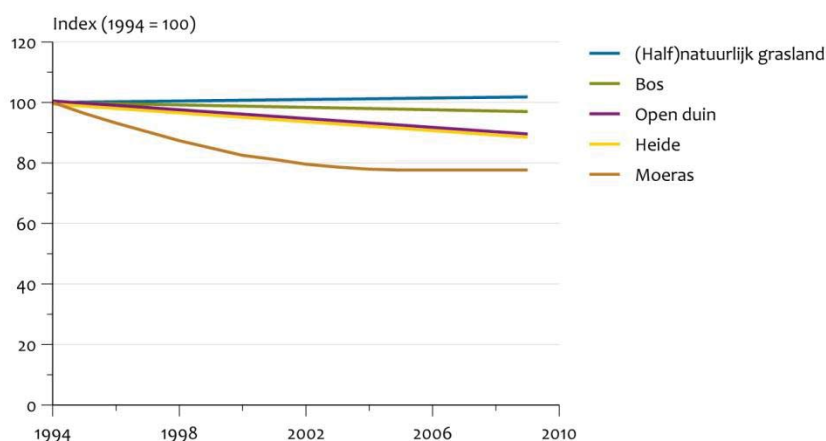

Populatieomvang soorten

Figuur 18. De Rode Lijst wordt steeds langer en 'roder'. Gemiddeld vertonen alle soorten een stabiele trend. De soorten die niet op de Rode Lijst staan vertonen gemiddeld een toename.

Natuurkwaliteit

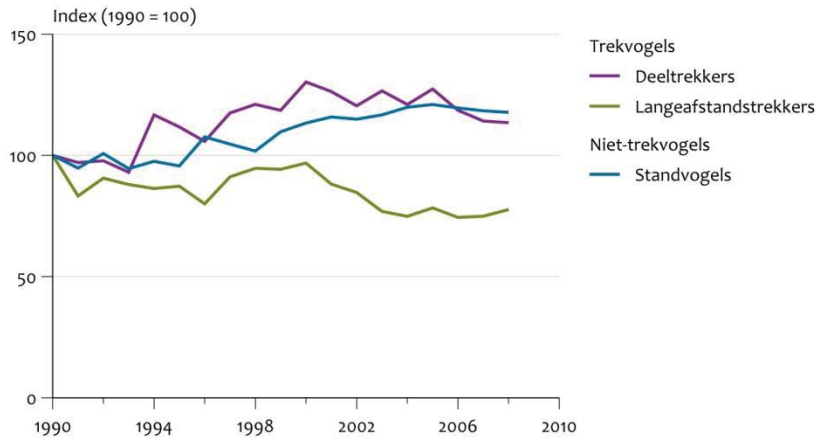
Figuur 19. De afname van de gemiddelde natuurkwaliteit van moerassen is gestopt. De afname van de gemiddelde natuurkwaliteit van (half)natuurlijke graslanden en bossen is al voor 1994 gestopt. In heide- en open duingebieden neemt de biodiversiteit nog steeds af.

3.2 Populatieomvang van Nederlandse broedvogels en trekvogels

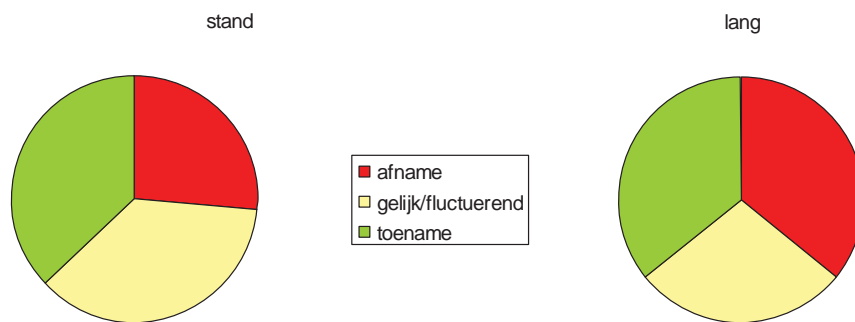
Tekst: B. de Knecht en R. Foppen

De populatieomvang van langeafstandstrekvogels neemt af, terwijl trekkers naar Zuid-Europa of standvogels gemiddeld een positieve trend hebben. Van de ruim 180 regelmatige broedvogels in Nederland trekken 2 op de 3 jaarlijks gedurende de wintermaanden weg. Iets minder dan 1 op de 3 overwintert in Afrika, de andere soorten overwinteren in Zuid-Europa. Dat wegtrekken heeft zo zijn risico's en die blijken toe te nemen. Als de populatietrend van standvogels wordt vergeleken met de trend van trekvogels, dan kunnen we concluderen dat de lange-afstandstrekken, dus de soorten die naar Afrika gaan, het veel minder goed doen. Voor de korte afstandstrekken is er een dergelijk verschil niet. Er zijn beduidende minder soorten met een negatieve trend bij standvogels dan bij trekvogels (Figuur 20 en Figuur 21).

Populatieomvang Nederlandse broedvogels naar trekstrategie

Figuur 20. De gecombineerde populatietrend voor Nederlandse broedvogels opgesplitst naar trekstrategie, periode 1990-2008 (Figuur uit Koffijberg & Van Turnhout, 2008, gegevens NEM/SOVON/CBS).

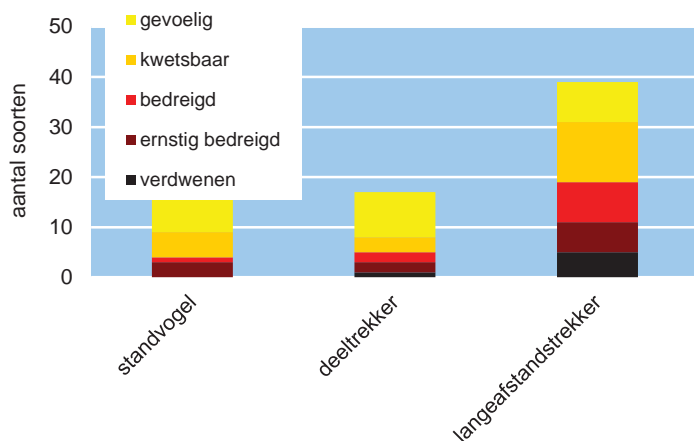

Figuur 21. Aantal stand en lange-afstandstrekking met resp. negatieve trend, een gelijke of fluctuerende trend en een toenemende populatietrend.

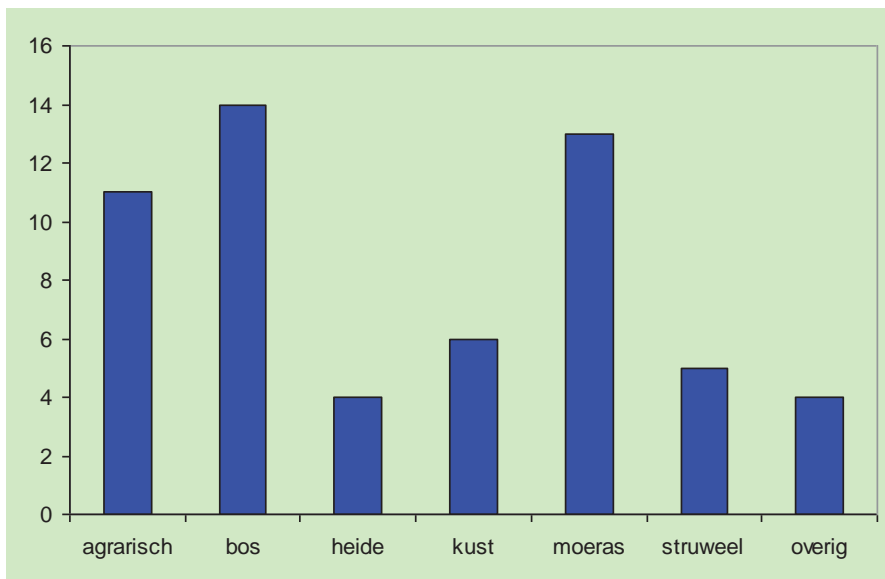
Veel trekvogels staan dan ook op de Rode Lijst (Figuur 22).

De problemen lijken zich dus vooral voor te doen voor de Afrikagangers en het is daarom interessant om te kijken wat de redenen kunnen zijn voor de achteruitgang. Het lastige aan een dergelijke analyse is dat de soorten ook te maken hebben met ongunstige omstandigheden en factoren in hun broedgebied en dat het moeilijk te ontrafelen is welke factor nu van doorslaggevend belang is. Het is echter waarschijnlijk dat voor veel soorten zowel processen in het broedgebied als ook processen tijdens de trek en in het overwinteringsgebied bijdragen aan de overwegend negatieve trend.

Soorten die naar Afrika trekken, broeden in Nederland in verschillende habitats (Figuur 23), de meeste soorten broeden in het agrarisch gebied, bossen en moerassen. Dit sluit uit dat de negatieve trends worden veroorzaakt doordat Afrikagangers vooral in habitats broeden die erg onder druk staan zoals het agrarisch gebied.

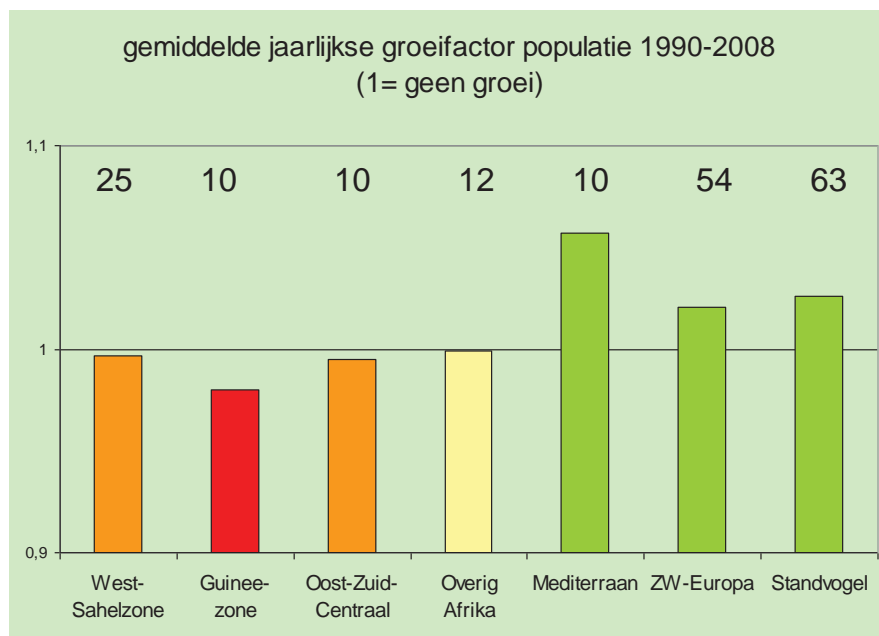
Figuur 22. Uitsplitsing van Rode Lijststatus van broedvogelsoorten naar trekstrategie. Een veel hoger proportioneel deel van de lange-afstandstrekkers staat op deze lijst en velen daarvan hebben een hoge bedreigingstatus (Figuur uit Koffijberg & Van Turnhout, 2008).

Figuur 23. Verdeling van in Afrika overwinterende soorten naar broedhabitat (N=57). De trekstrategie blijkt een kenmerk ('trait') van soorten te zijn waar de populatietrends voor een belangrijk deel mee verklaard kunnen worden. Dat is recent aangetoond voor Nederlandse broedvogels, maar blijkt ook te gelden voor de totale Europese populaties (Van Turnhout et al. 2010, Sanderson et al. 2006).

Wat zijn belangrijke redenen voor achteruitgang van de Afrikagangers? Voor een groot deel overwinteren de Nederlandse broedvogels in West-Afrika, ten zuiden van de Sahara. Helaas is weinig bekend waar Nederlandse broedvogels precies overwinteren. Van heel weinig soorten zijn bijvoorbeeld ringterugvangsten/vondsten voorhanden die daar iets over kunnen zeggen. In het boek 'Living on the Edge' (Zwarts et al., 2009) worden voor veel soorten alle beschikbare gegevens op een rij gezet waaruit blijkt welk belang de Sahelzone heeft voor Nederlandse vogels. Het blijkt dat met name de Sahel van groot belang is. Zo'n 40-60% van de Afrikagangers blijkt zich in deze regio op te houden. Ongeveer 25 soorten kunnen worden bestempeld als typische Sahelsoort en een tiental soorten komt iets zuidelijker voor in de zogenaamde Guinee-zone, langs de Afrikaanse kust (Zwarts et al., 2009). Ook een tiental soorten gaat

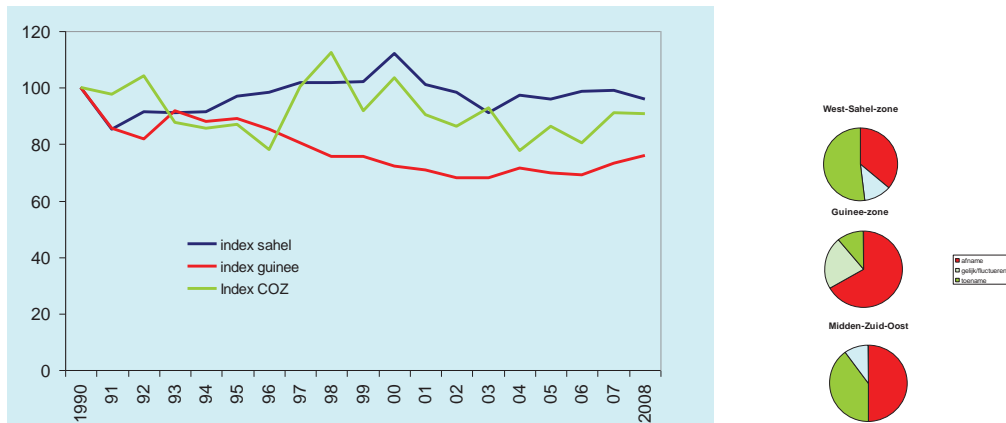
verder zuidelijker naar Centraal-Afrika, Zuid-Afrika of houdt zich oostelijker op. Tenslotte is er een aantal Afrikagangers dat ofwel aan de kust voorkomt of op zee of ten noorden van de Sahara overwintert. Als we de populatie-ontwikkeling van deze groepen met elkaar vergelijken dan zien we dezelfde verschillen tussen stand-korte-afstandstrekking enerzijds en de diverse groepen Afrikatrekkers anderzijds. Over de periode 1990-2008 laten met uitzondering van de groep 'overig Afrika' alle afrikatrekkers een negatieve groeifactor zien, terwijl soorten die in Zuid-Europa of in Nederland overwinteren een positieve groeifactor laten zien (Figuur 24).

Figuur 24. De gemiddelde jaarlijkse groeifactor van Nederlandse broedvogels uitgesplitst naar overwinteringsgebied over de periode 1990-2008. Een groeifactor van 1 betekent een stabiele populatie, kleiner dan 1 is krimp en groter is groei. Boven de balken staat het aantal soorten aangegeven (cijfers afkomstig van NEM, SOVON/CBS).

Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw weten we dat met name de steeds schaarser wordende regenval met het optreden van langdurige droogtes als gevolg en de daarmee gepaard gaande landgebruiksveranderingen in de Sahelzone fnuikend zijn geweest voor een groot aantal vogelsoorten. Uit het boek over vogels in de Sahel ('Living on the Edge') valt te concluderen voor welke soorten een duidelijke samenhang van de populatiestand met de regenval in de Sahel is vastgesteld (Zwarts *et al.*, 2009). Voor 19 soorten kon dit met redelijke zekerheid worden vastgesteld (ongeveer 60% van het totaal aantal Nederlandse soorten dat daar zijn hoofdoverwinteringsgebied heeft). Een duidelijke droogteperiode is te onderkennen tussen 1972 en 1992 met als extreme jaren bijvoorbeeld 1983-1985 en 1990. Sinds begin jaren negentig lijkt de grote droogte voorbij maar drogere jaren komen nog steeds frequenter voor dan natte jaren. Soortspecifiek onderzoek heeft laten zien dat de jaarlijkse overleving beïnvloed wordt door de droogte: in jaren met grote droogte gaat de overleving sterk omlaag en dat beïnvloed rechtstreeks de broedpopulatiegrootte in het daaropvolgende jaar (voorbeelden: rietzanger, ooievaar, bruine kiekendief). Ook zijn er 'carry-over' effecten mogelijk, soorten komen in minder goede conditie in het broedgebied terug na een droge winter en hebben daardoor een minder broedsucces.

Er lijkt zich een verschil af te tekenen tussen de diverse regio's in Afrika. Soorten die vooral in de open Sahel overwinteren laten recentelijk geen sterke afnames meer zien en vele laten zelfs een herstel zien. Met name de soorten die zuidelijker overwinteren in de Guinee-zone gaan sterk achteruit (Figuur 25).

Figuur 25. Populatietrends van Nederlandse broedvogels die overwinteren in verschillende Afrikaanse regio's, de westelijke Sahelzone, de Guinee-zone en Oost-Zuid en Centraal-Afrika (gegevens NEM, SOVON/CBS).

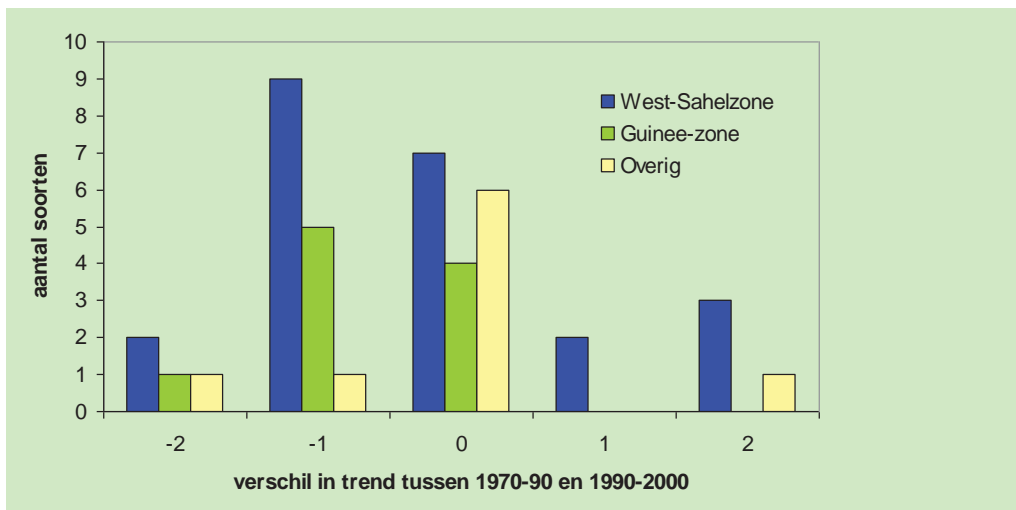
Het gaat hierbij vooral om soorten die in beboste savanne en tropisch regenwoud overwinteren tegenover de open Sahelsoorten die in moeras overwinteren of in open savannelandschap. Deze moerasbewoners zijn meestal ook in de broedgebieden in moeras te vinden, terwijl de soorten van beboste savanne en het regenwoud in het merendeel ook in bossen en opgaande begroeiing zijn te vinden tijdens de broedperiode. Als we in meer detail kijken dan zien we dat er twee nogal contrasterende groepen uitspringen: de in de Sahel overwinterende soorten die in moerassen broeden als positieve exponent en de in de Guinee zone overwinterende in bossen broedende soorten als negatieve exponent (Tabel 5). De hogere neerslaghoeveelheden hebben geleid tot een betere overleving van Sahelsoorten, maar dat uit zich alleen als ze in Nederland in natte habitats broeden. Soorten van agrarisch gebied en heide scoren ook recentelijk nog steeds slecht. Er blijkt daarnaast een groep van vooral insectivore kleine zangvogels te zijn die in oerwoud of beboste savanne overwinteren en in Nederlandse bossen broeden die het heel slecht doen.

Tabel 5. Populatieontwikkeling per soort in een matrix van broed- en winterhabitat. Ieder gekleurd blokje stelt een soort voor. Het betreft een trendkwalificatie voor de periode 1990-2008 (NEM, SOVON/CBS).

BROEDHABITAT	WINTERHABITAT											
	savanne			wetlands			beboste savan.			bos		
agrarisch	afname	afname	afname	afname	afname	afname	afname	afname	afname	afname	afname	afname
moeras				toename	toename	toename	toename	toename	toename	toename	toename	toename
bos							afname	afname	afname	afname	afname	afname
heide	afname	afname	afname				afname	afname	afname	afname	afname	afname
struweel	afname	afname	afname							afname	afname	afname

■ = afname ■ = toename ■ = gelijk

Iets anders is het beeld dat volgt uit Europese langjarige trends waarbij een vergelijking kan worden gemaakt tussen twee tijdperiodes: 1970-1990, de jaren met de grote droogte, en 1990-2000. De soorten in de Guinee-zone laten een duidelijke verslechtering zien zoals ook voor de Nederlandse soorten, maar uit deze cijfers is ook te zien dat de soorten in de West-Sahel het vrij slecht blijven doen, enige uitzonderingen daargelaten (Figuur 26).

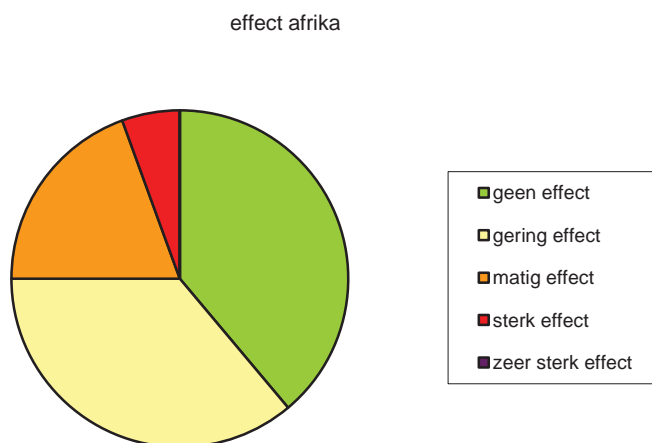

Figuur 26. Verschil tussen de trendkwalificaties voor Europese populaties broedvogels in twee tijdperiodes gebaseerd op Tucker & Heath, Birdlife en Zwarts et al. (2009). Alleen de in Nederland voorkomende soorten zijn geselecteerd.

De conclusie is dat voor veel in Afrika overwinterende soorten de droogtes in de Sahel de populatiestand negatief hebben beïnvloed. De laatste 15 jaar lijkt er herstel op te treden. Voor lang niet alle soorten heeft dat geleid tot een terugkeer tot populatiestanden, van voor de grote droogte. Tevens is vast te stellen dat recentelijk met name de bosvogels die in Afrika overwinteren (in de Guinee-zone) een duidelijke populatieterugval laten zien.

Welke invloed hebben omstandigheden in Afrika t.o.v. omstandigheden in broedgebied?

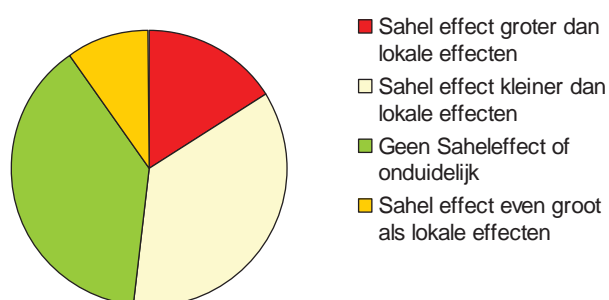
In het kader van een WOT-IN studie zijn op grond van expert-kennis de drukfactoren ingeschat van een groot aantal soorten. Dat betrof zowel milieufactoren zoals vermisting en verzuring, verstoringfactoren (infrastructuur), beheer, maar ook omstandigheden in het wintergebied (Van Kleunen et al., 2007). Deze score-tabel is gebruikt om te bepalen hoe de effecten van Afrika opwegen tegen andere effecten (Figuur 27). Voor 64% van de soorten (n=38) bleken de omstandigheden in de Afrikaanse overwinteringsgebieden enigermate een rol te spelen als drukfactor die van invloed is op de stand

Figuur 27. Samenvatting van inschatting relatieve belang van effecten in Afrikaanse overwinteringsgebieden vergeleken met andere drukfactoren (op basis expert judgement, Van Kleunen et al. 2007)

Wegend naar zwaarte bleek dat vergeleken met omstandigheden in het zomerhalfjaar (beheer, verstoring, abiotische kwaliteit) deze drukfactoren als belangrijker werden aangemerkt. In geen enkel geval bleek Afrika als de belangrijkste drukfactor te worden gescoord. In een kwart van de gevallen bleek het effect matig of sterk te zijn. In alle andere gevallen (75%) waren de omstandigheden in het broedseizoen van (veel) groter belang.

Belangrijkste conclusie van het boek over de Sahel 'living on the edge' (Zwarts *et al.*, 2009) is dat ondanks de grote veranderingen in Afrika deze niet opwegen qua impact tegen de enorme landschapsveranderingen in Europese broedgebieden. Desondanks gaan de ontwikkelingen in Afrika in versnelde vorm door en dat kan zeker tot veel grotere toekomstige effecten leiden. Voor de 19 soorten waarvoor een duidelijk effect van neerslag op de populatiestand kon worden vastgesteld bleek slechts in een gering aantal gevallen (30%) dit effect als doorslaggevend te worden beoordeeld voor de huidige populatiestand van deze soorten (Figuur 28).

Figuur 28. Samenvatting van oordeel over belang van effect regenval op broedpopulatie ten opzichte van effecten op lokaal niveau (bijv. habitatverlies) voor soorten waarvoor er een duidelijke relatie is aangetoond. Bron: Zwarts *et al.* 2009

Recentelijk is een artikel verschenen dat een aannemelijke verklaring biedt voor de recente achteruitgang van de insectenetters in bossen (Both *et al.*, 2010). Het legt een relatie tussen klimaatverandering in West-Europa (eerder voorjaar) en de trekstrategie van soorten. Daarin wordt aannemelijk gemaakt dat soorten alleen dan in de problemen komen door een (te) late aankomst als het voedsel in hun broedbiotoop erg gepiekt beschikbaar komt. Dat doet zich met name voor bij insecten in loofbossen, niet voor andere voedselbronnen of in andere habitats zoals moerassen. Dat heeft tot gevolg dat insectenetende Afrikagangers die in loofbossen broeden ten gevolge van de voorjaarsverschuiving slechte broedresultaten halen en in aantal achteruitgaan. Die bossoorten overwinteren in veel gevallen ook in bossen (oerwouden/beboste savanne) en dit kan dus de verklaring zijn voor de teruggang van met name de in de Guinee-zone overwinterende soorten. Echter, ook is duidelijk dat onder invloed van een steeds expanderende bevolking ontbossing van savanne en oerwouden grote veranderingen teweegbrengt in deze habitats zodat zeker niet kan worden uitgesloten dat zowel processen in het broedgebied als in het overwinteringsgebied deze soorten negatief beïnvloeden.

Ontwikkelingen in West-Afrika

Belangrijke overwinteringsgebieden in West-Afrika zijn het tropische bos in de Guinee-zone aan de kust en de sahel-zone met voornamelijk savannelandschappen en rivieruiterwaard systemen. De tropische boszone in landen als Togo, Ghana, Ivoorkust staat zwaar onder druk door ontbossingsactiviteiten. In de periode tussen 1990 en 2000 is het areaal tropisch oerwoud maar liefst 25% afgenomen (Figuur 29).